

N.Yu. Bukareva, N.I. Markov

Yaroslavl State Pedagogical University named after K.D. Ushinsky

e-mail: bukarevanu@mail.ru; markovgromov@inbox.ru

**Parable and fairy tale in the structure of
N.Y. Abgaryan's novel "Three apples fell from the sky"**

Key words: modern Russian literature, genre, genre synthesis, novel, fairy tale, parable.

The article examines the genre synthesis in the novel by N. Abgaryan; identifies the elements of the parable (the edifying nature of events, the presence of folk wisdom, situations of moral choice), and fairy tales (numerical symbolism, the presence of the category of miracle, magical objects and assistants, the sacralization of the place of events); shows how in the process of synthesis there is a transformation of some stable features of these genres.

С.Ф. Бут-Гусаім

Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна

e-mail svfbg@tut.by

УДК 808.26-541.2

**ПАЭТОНІМІКОН ДРАМАТЫЧНАЙ АПОВЕСЦІ
ГЕОРГІЯ МАРЧУКА "АЛЬГЕРД"**

Ключавыя словы: літаратурная анамастыка, онім, антрапонім, паэтонім, тапонім, бібліёнім.

У артыкуле разглядаюцца ўжытыя ў драматычнай аповесці Георгія Марчука паэтонімы, якія з'яўляюцца носьбітамі каштоўнай інфармацыі аб матэрыяльнай і духоўнай культуры беларусаў. Антрапонімы разгледжаны як значымыя інфарматыўныя адзінкі, у семантычную структуру якіх уключаюцца прагматычны складнік, стылістычныя, эмацыйныя, ацэначныя, экспрэсіўныя, сацыяльныя адценні значэння, асацыяцыі і іншая інфармацыя экстралінгвістычнага характару. Апісаны культурна-гістарычныя канатацыі найменняў населеных пунктаў, свят, бостваў, успрынятых на фоне гістарычных асацыяцый, актуалізаваных у кантэксце твора. Асаблівая ўвага надаецца асэнсаванню ролі кантэксту ў раскрыцці сэнсавых і эмацыйна-экспрэсіўных магчымасцей паэтонімаў.

У драматычнай аповесці Георгія Марчука "Альгерд" расказваецца пра падзеі 1320–1321 гадоў. Гэта час княжання ў Віцебску славутага Альгерда і адстойвання віцяблянамі свабоды і незалежнасці. Ствараючы вобразы знакамітых князёў і мужных, добразычлівых, адданных радзіме гараджан, беларускі пісьменнік абапіраецца на традыцыі айчыннага іменаслову.

На сучасным этапе развіцця анамастыкі, у прыватнасці, літаратурнай анамастыкі, актуальным з’яўляецца пытанне нацыянальна-культурнай адметнасці паэтонімікону мастацкіх твораў. Праблема адлюстравання ў анамастыконе мастацкага твора чалавека не толькі як носбіта мовы, але і як захавальніка пэўнай культуры, асаблівага менталітэту, ураджэнца пэўнага рэгіёна становіцца ўсё больш надзённай у сучаснай лінгвістыцы. Навуковая навізна працы складаецца ў рэалізацыі лінгвапрагматычнага і лінгвакультуралагічнага падыходаў да апісання анамастычнай прасторы драматургічнага твора Георгія Марчука. У працы ўпершыню на аснове сістэмнага аналізу паэтонімікону драматургіі выяўляецца залежнасць выбару, стварэння і функцыянавання імёнаў ад жанравых асаблівасцей літаратурнага твора. Навуковую каштоўнасць мае сам фактычны матэрыял, упершыню ўведзены ў навуковы ўжытак літаратурнай анамастыкі і даследаваны ў лінгвістычным і экстралінгвістычным аспектах.

Практычная значнасць працы ў тым, што яе вынікі могуць знайсці выкарыстанне ў практыцы ўніверсітэцкага выкладання такіх дысцыплін, як лексікалогія сучаснай беларускай мовы, беларуская анамастыка, лінгвапрагматыка, філалагічны аналіз мастацкага тэксту.

Цэнтральнае месца ў анамастычнай прасторы твора займаюць імёны людзей – **антрапонімы**. У ліку персанажаў твора – рэальныя гістарычныя асобы. На старонках твора сустракаюцца **онімы-сучаснікі** (імёны князя Крэўскага і Віцебскага **Альгерда** і ягонай жонкі **Марыі**) і **онімы-рэтраспекцыі** (імёны бацькі Альгерда **Гедыміна** і бацькі Марыі князя **Яраслава**, полацкай княжны-манахіні **Еўфрасінні**). Узаемадзеянне язычніцтва і хрысціянства знайшло адлюстраванне ў іменаслове XIV стагоддзя. У ліку імён герояў твора як **язычніцкія**: **Яраслаў** (імя-пажаданне яркай, яснай славы [1, с. 51]), **Альгерд** (літ. alg (клікаць) gīrg (чуць) [1, с. 14]); так і **хрысціянскія**: **Марыя** (ст.яўр. ‘пані, каханая, жаданая’ [1, с. 64]).

Імёны прыдуманых аўтарам персанажаў адпавядаюць мадэлям славянскага іменаслову XIV стагоддзя. Частка герояў носіць хрысціянскія імёны іншамоўнага паходжання, запазычаныя з грэчаскай: **Фёкла** (грэч. ‘слава Божая’ [1, с. 69]), **Пракопій** (грэч. ‘які паспявае, які апераджае’ [1, с.38]), **Пелагея** (грэч. ‘марская’ [1, с.68]), **Афоня** (ад **Афанасій** – грэч. ‘бессмяртны’ [1, с. 16]), **Амбросій** (грэч. ‘Божы, Боскі’ [1, с.14]), **Мікіта** (грэч. ‘пераможца’ [1, с. 34]); старажытнаяўрэйскай мовы: **Іван** (ст.яўр. ‘Боская ласка’ [1, с. 28]). У хрысціянстве імя ўспрымаецца як асабліва духоўная субстанцыя, што фарміруе асобу чалавека і прадвызначае яго жыццёвы шлях (“по имени и житие”). Так, імя адной з галоўных гераінь драматычнай аповесці **Фёклы** – стрыечнай сястры княгіні – мае глыбінны сэнс ‘слава Божая’. Шчыра кахаючы баярскага сына Пракопія, жанчына пайшла дзеля шлюбу з юнаком на злачынства – падман старога князя Яраслава. **Фёкла** даруе каханаму здраду, калі той з прыгажуняй Пелагеяй

пакідае Віцебск. Жанчына робіць усё, каб вызваліць хлопца з поруба. **Фёкла** дае магчымасць Пракопію ажаніцца з суперніцай. Такім чынам, гераіня ў сваім жыцці здзяйсняе Божы закон любові да бліжняга, якая ўсё даруе, не шукае для сябе выгады і шчасця: “Я яму жадаю шчасця. Няхай... няхай з Пелагеяй. Але каб жыў. А я...я ў манастыр у Полацк... Там за ўсіх Вас маліцца буду. Не даў Бог мне яго ў пару, але ж падарыў каханне. Няхай іх каханне квітнее цветам яблынь. Я заручуся з Госпадам, як дачка Полацкага князя Еўфрасіння” [2, с. 63].

Сэнс імені святара **Амбросія** (грэч. ‘Божы, Боскі’ [1, с. 14]) адпавядае характару персанажа. Святар сумленна і з любоўю выконвае пастырскі абавязак: мудрымі парадамі дапамагае ўстанавіць мір і лад паміж князем Альгердам і княгіняй Марыяй, вучыць князя і гараджан дараваць грахі злачынцам, быць літасцiвымі да бліжніх.

Некаторыя персанажы маюць язычніцкія імёны. Так, прыслужніца княгіні Марыі мае імя **Любава** ‘тая, што любіць, любімая’. **Любава** – дзяўчына, здольная на глыбокае пачуццё. Каханне **Любавы** мяняе лёс палоннага язычніка: хлопец прымае хрысціянства, вучыць малітвы (“гэта проста, каб ад **любові** да ўсяго” [2, с. 69]) і паступае ў Альгердава войска, каб абараняць горад ад ворага.

Некаторыя персанажы аповесці – носбіты і хрысціянскага, і язычніцкага імёнаў: напрыклад, баярын **Сысой Сырамятнік**. Першы онім – каляндарнае імя старажытнаўрэйскага паходжання, у мовекрыніцы мае значэнне ‘шосты’ [1, с. 61], другое, язычніцкае, найменне **Сырамятнік** указвае на прафесію носбіта або яго продкаў – ‘той, хто вырабляе сырамятную, г. зн. груба апрацаваную скуру’ [3, с. 114].

Гаваркімі празваннямі надзелены баярын-радца **Гудзім Загоска**. Першае імя – скарачанае ад **Гудзімір** або **Гудзіслаў** ‘праслаўлены музыкант, той, хто трубіць славу’ [3, с. 104]. Імя адпавядае сутнасці баярына, які хваліцца перад людзьмі вайсковымі подзвігамі свайго бацькі – паплечніка князя Аляксандра Неўскага. Другое імя **Загоска** (старажытнае найменне зязюлі [3, с. 38]) таксама гаваркі онім. Зязюлі, як вядома, падкідваюць у чужыя гнёзды сваіх птушанят, якія выштурхоўваюць з птушынай сям’і родных дзяцей. **Загоска** імкнецца перадаць скарб князя Яраслава не законным нашчадкам, дзецям князя, а свайму сыну Пракопію.

У старажытным грамадстве жыло перакананне, што прыняцце чалавекам новага імені мяняе ягоную сутнасць. Язычнік, кахаючы прыгажуню Любаву, прымае хрысціянства, набывае імя **Іван (Янка)** (ст.яўр. “божая ласка”) [1, с. 28]. Раней палонны язычнік “прасіў у ідала дапамогі толькі самому сабе, а любові для бліжняга ў яго не было” [2, с. 35]. Стаўшы хрысціянінам, хлопец вучыцца любіць людзей, абараняць іх са зброяй у руках, адкрывае для сябе, што “жыццё – цуд **Божы**” [2, с. 69].

У свядомасці нашых продкаў складаным чынам узаемадзеінічалі хрысціянская вера і язычніцкія ўяўленні пра свет. На старонках аповесці шырока ўжываюцца найменні хрысціянскага Бога і святых: *“Госпаду памолімся. Святы Божжа, Святы крэпкі, Святы бяссмертны, памілуй нас. Бог нарадзіўся ў зямлі Палесціны... Абвясціў усім вялікую любоў. Так любілі ягоныя бацькі Марыя і Іосіф”* [2, с. 42]; *“Вось што піша Апостал Лука”* [2, с. 42]; *“Заступніца наша, Маці Божая Віцебская. Свет Гасподзь, Ісус Хрыстос, Святая Дзева Марыя, злітуйцеся”* [2, с. 67]. У маўленні язычнікаў выкарыстоўваюцца назвы паганскіх бостваў: *“Вы ж чалавечыя ахвяры свайму Перунасу носіце”* [2, с. 36]; *“Мы нясём да Перуна мёд ды пеўня”* [2, с. 36]. На старонках твора ўжываюцца найменні хрысціянскіх свят: *святая Божжага нараджэння, Божжае ўваскрашэнне*. Важнай часткай хрысціянскай культуры з’яўляюцца царкоўныя кнігі. Іх назвы – *бібліёнімы* – выкарыстаны на старонках твора Г. Марчука: *“Слово Григория Богослова”, “Беседы Василия Великого”*. Важнае месца ў аповесці займаюць апісанні хрысціянскага набажэнства, у якіх ужыты назвы цэркваў (*Міхайлаўская царква*) і абразоў (*ікона Божжага Нараджэння, ікона Божай Маці-Заступніцы*).

У апісанні падзей твора, якія разгортваюцца ў старажытных славянскіх княствах, важнае месца замаюць *тапонімы*. Частка іх захавалася ў сучаснай мове: *Цвер, Самленск, Віцебск, Ноўгарад, Пскоў* і інш. Тапонім *Полацк* з цягам часу змяніў гучанне, таму яго трэба аднесці да *лексіка-фанетычных археонімаў*. Дастаткова часта месца падзей удакладняецца аўтарам праз ужыванне найменняў пабудовы старажытнага Віцебска: *Верхні замак, Ніжні замак, Задунайская брама*.

Найважнейшымі рысамі антрапанімічнай прасторы драматычнай аповесці Георгія Марчука “Альгерд” з’яўляецца пераважнае выкарыстанне імёнаў рэальных гістарычных асоб, а таксама адпаведнасць сэнсавай нагрузкі і формы найменняў герояў структуры і семантыцы айчыннага іменаслову XIV стагоддзя. Пісьменнік так ці інакш звяртае ўвагу чытача (гледача) на антрапонімы створаных ім вобразаў праз аўтарскія рэмаркі, дзеянні і ўчынкі герояў, мастацкі кантэкст, калі самі персанажы ўдакладняюць матывацыю імён. Тапонімы, агіёнімы, тэонімы, бібліёнімы адыгрываюць важную ролю ў фарміраванні хранатопных межаў твора, вызначаючы месца дзеяння, паказваючы на час разгортвання падзей. Хранатоп гістарычнай драматургіі Г. Марчука як зліццё прасторавых і часавых прыкмет у мастацкім цэлым фарміруецца пры непасрэдным удзеле літаратурнай анамастыкі.

Літаратура

1. Барыс, С. Як у нас клічуць? : Беларускія імёны / С. Барыс. – Мінск : Медысонт, 2010. – 124 с.
2. Марчук, Г. Альгерд : драматычная аповесць / Г. Марчук // Полымя. – 2015. – № 3. – С. 34–69.
3. Цымбалова, Л.Н. Тайны происхождения наших фамилий / Л.Н. Цымбалова. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2008. – 473 с.

S.F. But-Gusaim
Brest State University named after A.S. Pushkin
e-mail svfbg@tut.by

Poetonymicon of Georgy Marchuk's dramatic novel "Algirdas"

Key words: literary onomastics, onym, anthroponym, poetonym, toponym, biblionym.

The article examines the poetonyms used in Georgy Marchuk's dramatic story, which are carriers of valuable information about the material and spiritual culture of Belarusians. Anthroponyms are considered as significant informative units, the semantic structure of which includes a pragmatic component, stylistic, emotional, evaluative, expressive, social shades of meaning, associations and other extralinguistic information. The cultural and historical connotations of the names of settlements, holidays, deities perceived against the background of historical associations, actualized in the context of the work, are described. Special attention is paid to understanding the role of context in revealing the semantic and emotionally expressive possibilities of poetonyms.

Л.С. Васюковіч
Віцебскі філіял Міжнароднага ўніверсітэта "МІТСО"
e-mail: vasuk.mila@tut.by

УДК 811.161.3'367.3

ТЭКСТ КУЛЬТУРЫ ЯК ГРАМАДСКАЯ І АСОБАСНАЯ КАШТОЎНАСЦЬ У СІСТЭМЕ ШКОЛЬнай АДУКАЦЫі

Ключавыя словы: тэкст, тэкст культуры, школьная адукацыя, аксіялагічны падыход, рэпрэзентант культуры.

У артыкуле тэкст культуры разглядаецца аўтарам як кампанент зместу школьнай адукацыі ў рэчышчы аксіялагічнага падыходу. Тэксты культуры акумулююць памяць пра "вечныя" каштоўнасці грамадскай супольнасці, праектуюць мадэль сучаснай адукацыі як працэс трансляцыі ўзораў культуры, прадвызначаюць маральныя якасці асобы.

Праблема вызначэння ролі тэксту ў гуманітарнай сферы, у сучасным адукацыйным асяроддзі не толькі не вычарпала сябе, але і набыла новае гучанне. Праблема не страчвае актуальнасці ва ўмовах мадыфікацый філасофска-аксіялагічных каардынат сучаснага інфармацыйнага грамадства. На думку Н.Б. Цітовай, "сучасны перыяд развіцця чалавецтва ад індустрыяльнага грамадства да постіндустрыяльнага патрабуе